

Елена Ганусын

**МАТЕРИАЛЬНО-БЫТОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГАЛИЦКОЙ ТВОРЧЕСКОЙ
ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВЕКОВ**

В статье анализируется финансовое положение, быт и досуг украинской творческой интеллигенции (литераторов, художников, композиторов). Показаны обстоятельства и особенности частной жизни людей искусства в зависимости от финансовых возможностей, круга общения, профессиональной и общественной деятельности. Проанализированы место, роли и функции творческой интеллигенции в культурной и политической жизни галицкого общества в контексте модернизации национально-культурного пространства на рубеже XIX–XX столетий.

Ключевые слова: творческая интеллигенция, история повседневной жизни, Галичина, материально-бытовое положение, досуг.

Olena Hanusyn

**FINANCIAL AND EVERYDAY LIFE'S CONDITION OF GALICIAN CREATIVE
INTELLIGENCE AT THE TURN OF THE XIX–XX CENTURIES**

Financial position, life and leisure of Ukrainian creative intellectuals are described in the article (writers, artists, composers). Circumstances and privacy features of artists depending from financial opportunities, camaraderie, professional and social activities are considered. Analyzed their place, role and function in the cultural and political life of the Galician society in the context of modernization of the national cultural space at the turn of nineteenth and twentieth centuries.

Key words: creative intellectuals, history of everyday life, Galychyna, financial and everyday life's, leisure.

УДК 94 (477. 8): 37 "1918–1919"

Лілія Шологон

**ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ
(1918–1919 РР.)**

У статті висвітлено діяльність державних органів влади ЗУНР в освітній сфері. Проаналізовано законодавство щодо організації шкільництва та соціального захисту педагогів, показано роботу початкових навчальних закладів та гімназій, роль педагогів у процесі реформування освіти у новоствореній державі.

Ключові слова: Державний Секретаріат освіти і віросповідань, закон, розпорядження, народні школи, гімназії.

У процесі розбудови Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) неабияке місце відводилося освітнім питанням. Було зроблено чимало для створення розгалуженої мережі україномовних початкових шкіл, гімназій та інших навчальних закладів, належного соціального захисту педагогів, реформування освіти тощо. Саме тому, вважаємо, що освітня політика ЗУНР заслуговує на увагу дослідників, оскільки є цінною для реконструкції державотворчих процесів в Україні впродовж 1917–1921 рр.

Метою статті є висвітлення освітніх перетворень в ЗУНР у 1918–1919 рр. на основі аналізу законодавства та матеріалів тодішніх періодичних видань. Автор звернула увагу на створення органами державної влади нових навчальних закладів та реформування уже діючих, вирішення найнагальніших проблем педагогів, запровадження в життя нової концепції освітньої політики тощо.

Обрана тема не залишилася поза увагою науковців. Вона зацікавила як дослідників міжвоєнного періоду С. Сірополка [16], С. Русову [15], Л. Ясінчука [18], так і сучасних українських учених Б. Ступарика [17], А. Боровика [5], Н. Ротар [14]. Однак комплексного розв'язання вона ще не отримала в українській історіографії.

6 листопада 1918 р. Українською Національною Радою (далі – УНРадою) був створений Державний Секретаріат освіти і віросповідань, очолюваний професором О. Барвінським. Після переїзду уряду в Станіславів керівництво ним здійснював Агенор Артимович. З 17 квітня 1919 р. за освітню політику уряду відповідав письменник та педагог Антін Крушельницький [17, с. 114].

Основні державні закони щодо організації освіти були прийняті урядом після Злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. Так, закон УНРади про основи шкільництва від 13 лютого 1919 р. визначив

найважливіші засади освітньої політики держави, які полягали у запровадженні обов'язкового вивчення української мови в усіх навчальних закладах держави, організації достатньої кількості шкіл для національних меншин, створенні передумов для функціонування приватного шкільництва, надання педагогам статусу державних службовців, що суттєво підвищувало їх становище у суспільстві [12, с. 220].

Щоб впровадити його у життя, 23 лютого 1919 р. видано постанову Державного Секретаріату освіти і віросповідань про зміну навчальних планів у народних або початкових школах, навчання у яких було обов'язковим для дітей віком з 8 до 14 років. Вона дозволяла запровадити вивчення польської та німецької мов як факультативних предметів, натомість збільшити обсяг навчального часу для вивчення української мови, літератури та математики.

Щодо викладання інших предметів, то було зазначено, що: "Лекції науки історії і географії призначені досі на основі австрійських научних планів на науку історії і географії Австро-Угорщини, призначає ся у всіх школах, без огляду на викладну мову, на науку історії і географії в першій мірі України, а в звязи з нею і інших земель, заселених славянськими племенами" [9, с. 8].

24 лютого 1919 р. видано розпорядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань про обов'язкове викладання українською мовою в усіх державних середніх школах, тобто класичних та реальних гімназіях, які здійснювали підготовку чиновників середнього рангу для роботи у державних установах. Воно зобов'язало керівництво згаданих навчальних закладів до 15 березня 1919 р. втілити її у життя [12, с. 259].

30 березня 1919 р. секретаріат освіти оприлюднив розпорядження "В справі польської і німецької мови", яким дозволялося у школах з українською мовою навчання, на прохання батьків, вивчати, починаючи з третього гімназійного класу, польську і німецьку мови як факультативні предмети по дві години тижнево [17, с. 116]. У міру потреби єврейська мова та історія могли викладатися як обов'язкові предмети [8, с. 24].

Серед законодавчих документів, виданих у державі, чимало з них скеровувалися на підвищення соціального та матеріального становища педагогів початкових та середніх шкіл, без яких був неможливий належний рівень освіти та виховання національно свідомих громадян ЗУНР.

Варто зазначити, що згідно із Законом УНРади про шкільництво, освітяни отримали статус державних службовців, що давав право як на окремі пільги, так і накладав чимало важливих обов'язків. Так, згідно з "Розпорядком Державного Секретаріату освіти і віросповідань про службову присягу учителів" від 22 лютого 1919 р. вони мали у письмовій формі засвідчити свою відданість Українській державі. У тексті присяги зазначалося: "...получені (доручені – Л.Ш.) обов'язки сповнятиму по мойому найкращому знанню і згідно з моєю совістю. Всі мої сили присвячу для добра Української Народної Республіки, єї інтересів та скарбових доходів, берегтиму у всяких відносинах. Приказам моїх зверхників буду все послухний" [2, арк. 35; 13, с. 250].

Неабияке значення для педагогів народних, виділових (міські початкові навчальні заклади, що давали право вступу до гімназії) та середніх шкіл мали законодавчі акти, згідно з якими підвищувалася матеріальна винагорода за їх працю. "Закон Української Національної Ради про заробітну плату народних і виділових вчителів" від 10 квітня 1919 р. [12, с. 338] та "Резолюція Української Національної Ради про підвищення зарплати учителям середніх шкіл" від 15 лютого 1919 р. [3, арк. 2; 12, с. 225] встановили значно вищі розміри платні педагогам. Передбачалося, що найменша винагорода учителя народної школи складатиме 1200 корон щорічно, а педагога середнього навчального закладу 2 тис. корон щороку. Окрім цього, згідно з розпорядженнями Державного Секретаріату освіти і віросповідань, підвищено пенсії педагогам, вдовам та сиротам освітян, запроваджено додаткові грошові виплати, оскільки інфляція дуже швидко знецінювала реальну вартість заробітної платні учителів.

Західноукраїнські педагоги долучилися до створення єдиної концепції реформування національної освіти спільно зі своїми колегами з Наддніпрянщини. Реформування розпочалася вже з Першого Всеукраїнського учительського з'їзду (5–6 квітня 1917 р.). Комісію, що започаткувала роботу над створенням проекту документу очолив відомий український художник та педагог П. Холодний. Наприкінці січня 1918 р. до її складу ввійшли галичани: А. Алиськевич, Я. Біленький, В. Бірчак, І. Боберський, О. Бойчук, Я. Борис, І. Брикович, А. Домбровський, В. Зубрицький, А. Крушельницький, К. Малис, В. Поговський, Д. Пігуш, І. Прийма [5, с. 5].

Робота над "Проектом єдиної школи на Україні" тривала досить довго і лише за часів Директорії була остаточно завершена [13, с. 6]. Розроблений законопроект мав чотири розділи: I – "Загальна частина", II – "Роль науки, релігії, мистецтва, руханки та розвинення громадського чуття у виховальній школі", III і IV розділи присвячені викладу змісту навчальних планів і програм єдиної загальноосвітньої школи.

У першому розділі розкривалися основні принципи освітньої політики в Україні та давалося визначення, що "єдиною школою ми будемо називати нормальну з педагогічного боку школу, через яку повинні проходити всі діти даної Держави" [13, с. 3], незалежно від соціального становища, статі, релігійних та політичних переконань.

Основним завданням нової української школи було виховання дитини. Окрім цього вона повинна бути національною. Це означало, що дитина мала передусім познайомитися з природними та соціально-культурними умовами життя свого народу, а потім переходити до пізнання історії та культури інших народів світу. Найважливішим чинником такого пізнання і виховання мала стати рідна мова. Ще одним документом, розробка якого була завершена за часів Директорії і до створення котрого приєдналися західноукраїнські освітяни, був "Статут єдиної школи в УНР" [1, арк. 136]. Він регламентував багатогранну діяльність української школи, визначав її завдання, права та обов'язки, а також правові норми діяльності педагогічної ради та адміністрації, учителів, вихователів, обслуговуючого персоналу та учнів. У сімдесяти пунктах статуту визначалися основні правові засади життєдіяльності реформованої освіти. Передбачалося, що єдина школа буде дванадцятикласною і поділятиметься на три ступені: перший (початкова основна школа) (1–4 класи), другий (старша основна школа) – (5–8 класи) і третій (колегії) – (9–12 класи). Навчання здійснюватиметься "рідною мовою кожної нації, що живе на Україні" [1, арк. 17]. Навчальні плани і програми шкіл з неукраїнською мовою викладання повинні затверджуватися Міністерством народної освіти у погодженні з Міністерством відповідної національності. Передбачалося, що українознавчі предмети будуть вивчатися у школах всіх національних меншин.

Таким чином, органи державної влади ЗУНР зробили чимало для належного законодавчого забезпечення навчального процесу, що й дозволило впровадити в життя чимало прогресивних ідей. Безперечно, цікавими були спільні проекти щодо реформування шкільництва УНР, підготовлені разом галицькими педагогами та учителями з Наддніпрянщини після проголошення Злуки обох держав. Проте, через встановлення в Україні радянської влади, вони так і не були втілені у життя.

Незважаючи на непроті політичні та військові умови діяльності ЗУНР, Державний Секретаріат освіти і віросповідань та органи місцевого самоврядування доклали чимало зусиль для забезпечення нормального функціонування навчальних закладів у державі. Продовжувався навчальний процес у народних школах краю, проводили підготовку до випускних іспитів за 1918/1919 навчальний рік, значна увага приділялася приготуванню до нового навчального року. Стараннями секретаріату освіти створили кваліфікаційні комісії, щоб педагоги мали можливість скласти кваліфікаційні іспити, полегшили вимоги до вступників учительських семінарій [17, с. 116]. Ці та інші заходи сприяли як належній організації навчального процесу у початкових школах з одного боку, а з іншого – скеровувалися на підготовку необхідної кількості освітян. Слід зазначити, що педагогів у багатьох навчальних закладах не вистачало, оскільки польські учителі відмовлялися складати присягу на вірність новоствореній Українській державі та залишали свої робочі місця.

Українські педагоги народних шкіл, підтримуючи дії органів державної влади щодо організації початкового шкільництва також доклали значних зусиль до його реформування. Про це свідчив з'їзд делегатів українського народного учительства в Станіславі, що проходив впродовж 2–3 лютого 1919 р. На нього прибули 117 педагогів, що представляли 31 повіт. Серед представників влади на з'їзд завітали Державний Секретар освіти і віросповідань А.Артимович та член шкільної комісії УНРади О. Попович. З доповіддю "Про станові справи українського народного учительства" виступив відомий у краї педагог Онуфер Власійчук. Після жвавого обговорення були прийняті ухвали, у яких освітяни окрім покращення їх матеріального становища та підвищення соціального статусу вимагали: "Народне учительство жадає скликання анкети народного учительства при співучасті фахових людей і знатоків шкільництва до уложення часового проекту шкільного закону та починати старання до скликання анкети народного учительства всієї Соборної України" [10].

Варто зазначити, що чимало вимог, які стосувалися захисту фахових інтересів педагогів у ЗУНР, українізації шкільництва знайшли своє втілення у вказаних законодавчих документах. Проте ґрунтового закону про шкільництво, до створення якого б долучилися педагогічна громадськість держави так і не було створено.

Щодо середніх навчальних закладів, то на території Західної області УНР діяли гімназії у Бережанах, Дрогобичі, Золочеві, Самборі, Сокалі, три класичні й одна реальна в Станіславі, Стрию, Тернополі. Учительські семінарії працювали у Бережанах, Коломиї, Самборі, Сокалі, Тернополі, дві у Станіславі [17, с. 115]. 14 лютого 1919 р. було прийнято Закон Унради, згідно з яким, Державний Секретаріат освіти і віросповідань міг приступити до націоналізації українських приватних гімназій у Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові і Яворові та жіночих учительських семінарій у Коломиї, Львові та Тернополі [12, с. 140]. Вони були створені ще до початку Першої світової війни завдяки зусиллям Українського педагогічного товариства та громадськості Галичини в тих містах, у

яких відчувалася потреба у таких школах, оскільки органи державної влади Австро-Угорщини дуже часто ігнорували прохання українців щодо відкриття україномовних середніх навчальних закладів. Вказані гімназії та учительські семінарії отримували лише незначну субсидію від Галицького крайового сейму на своє функціонування, тому в основному фінансувалися за рахунок оплати учнів за навчання та приватних пожертв.

Щоб змінити стан справ на краще з їх фінансуванням і виконати закон УНРади, 24 лютого 1919 р. секретаріат освіти прийняв постанову про націоналізацію тих приватних шкіл, власники котрих дадуть на це згоду [12, с. 260]. Окрім неї необхідно було зробити перелік усього шкільного майна та приладдя, яке колишні власники передавали на баланс держави і подати точні дані про час створення гімназії, кількість класів та учнів, що навчалися в навчальному закладі, їх національність та віросповідання; інформацію про педагогів, їх кваліфікацію, навчальне навантаження. Власники приватних українських гімназій та учительських семінарій погодилися на такі умови, що й дозволило суттєво збільшити кількість державних україномовних навчальних закладів, порівняно з довоєнним часом. Усього в ЗУНР діяло двадцять українських гімназій, три реальні школи та сім учительських семінарій [17, с. 115].

Окреме місце у системі освіти відводилося приватному шкільництву. Згідно з розпорядженням про приватні навчальні заклади від 22 лютого 1919 р., школи такого типу, що не отримали від секретаріату освіти дозволу на проведення навчання, закривалися [12, с. 249]. Могли функціонувати лише ті, у яких керівництво та учителі зобов'язалися виконувати державні закони і розпорядження. На підставі цього закону відкрито чотири єврейські і одну німецьку гімназію. Польські учителі відмовилися відкривати приватні навчальні заклади.

За ініціативою товариства учителів середніх і вищих шкіл "Учительська громада" викладачі гімназій та учительських семінарій впродовж 21–22 березня 1919 р. у Станіславові провели своє загальне зібрання "щоб застановитися над пекучими становими і шкільними справами". Саме тому, найважливішими питаннями серед включених до програми з'їзду були: "3) Матеріальне положення учителів середніх шкіл; 4) План праці над реформою середнього шкільництва". У результаті жвавого обговорення було ухвалено: "В справі реформи шкільництва: школа має бути національна і має не тільки приготувляти до студій на університеті, а й до життя і до праці. Вона має бути вільна від всяких односторонніх впливів держави, церкви, політичних партій і суспільних класів" [11].

Проте, діяльність фахових шкіл та класичних гімназій викликала неабияку стурбованість як в громадян держави, так і владних структур. Про це засвідчило звернення уряду "До професорів і заступників учителів усіх середніх шкіл Західної Области Української Народної Республіки", опубліковане на сторінках урядового часопису, у якому зазначалося: "А тим часом наші середні школи ізза недостатчі вчителів ледве животіють. Брак фахових сил робить науку ілюзоричною і не дозволяє школі сповняти завдання, яке на ній тяжить... В такий час правдивий патріот-педагог не повинен втікати від школи, але навпаки повинен у школі за двох і за трьох працювати" [6].

Щоб забезпечити комплектування учнями середніх та фахових шкіл, прийнято рішення про тримісячні підготовчі курси, які мали охопити значну частину селянських дітей. З цього приводу Державний секретаріат освіти звертався з проханням до учителів, духовенства, свідомих селян та робітників, щоб з кожного села відправили хоча б троє дітей на підготовчі курси, робота яких розпочнеться з 1 травня 1919 р. у кожному повітовому місті держави. Таке навчання було вкрай необхідним, оскільки народна школа не давала достатньої підготовки для вступу до навчальних закладів вищого рівня. Планували, що після закінчення курсів, учні в наступному навчальному році навчатимуться, відповідно до своїх здібностей, у гімназіях та фахових школах [7].

Окрім цього Державний секретаріат освіти на засіданні від 13 березня 1919 р. вирішив провести з метою реорганізації шкільництва громадську дискусію 27–29 березня. Планували, що у ній братимуть участь представники фахових організацій народного і середнього шкільництва, визначні педагоги держави. Згодом зібрання перенесено на 29–31 травня [4]. Проте через непросту ситуацію у країні воно так і не відбулося, незважаючи на те, що освітні питання нікого не залишили байдужими.

Визначний педагог С. Русова, вважала, що учительство повинно активно долучитися до змін в освітній сфері, зокрема, прийняти безпосередню участь в організації шкільної та позашкільної освіти, створенні підручників, складанні нових навчальних планів, поширенні нових форм позашкільної освіти, підвищенні кваліфікації учительства, покращенні матеріального становища педагогів. "Перед такими великими завданнями, яких вимагає темний стан нашого народу і які обов'язково вимагають дуже інтенсивну працю від кожного правдивого учителя, треба конче організовано об'єднатися всьому українському вчителю Східної і Західної України," – писала авторка публіцистичної розвідки, що була опублікована у газеті "Республіка" [15].

На сторінках цього ж видання, у серії статей під назвою "Завдання нової школи", референт секретаріату освіти С.Сірополко зупинився над завданнями дошкільних закладів і початкової школи у

підготовці дитини до життя у суспільстві. Зокрема, він зазначав: "Основний педагогічний принцип – школа на рідній мові учеників – вимагає, аби для кожної національності була забезпечена своя школа шляхом віддання національній меншості відповідної частини державних і громадських коштів на задоволення її потреб в освіті" [16]. Як бачимо, педагоги, працівники секретаріату освіти, політичні діячі виробили систему поглядів на національну школу. Але здійснити задумане не вдалося.

Таким чином, органами державної влади ЗУНР зроблено чимало для належної організації системи освіти у державі. Передусім цьому сприяли закони УНРади та розпорядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань, скеровані на українізацію навчальних закладів, націоналізацію приватних гімназій та учительських семінарій, підвищення якості викладання окремих предметів, вирішення матеріальних проблем педагогів, забезпечення шкіл необхідною кількістю учителів тощо. Не залишалися осторонь освітанських проблем і педагоги народних та середніх навчальних закладів, котрі подали органам державної влади практичні пропозиції щодо реформування освіти і готові були втілювати їх в життя. Діяльність ЗУНР в освітній галузі дозволяє стверджувати про прогресивні погляди владних структур щодо підвищення ролі шкільництва у житті держави.

Список використаних джерел

1. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 2, спр. 114, 136 арк.
2. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 270, оп. 1, спр. 2, 35 арк.
3. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 632, оп. 1, спр. 2, 2 арк.
4. Анкета в справі реорганізації шкільництва // Република. – 16 квітня 1919.
5. Боровик А. Розробка теоретичних основ реформування загальноосвітньої школи в Україні за часів Української революції (1917–1920 рр.) / А. Боровик // Сіверянський літопис. – 2007. – № 1. – С. 3–11.
6. До професорів і заступників учителів усіх середніх шкіл Західної Области Української Народної Республіки // Република. – 22 лютого 1919.
7. Зазив Державного Секретаріату освіти і віросповідань до духовенства, учительства та прочого громадянства (інтелігентів та свідомих селян і робітників) в справі вислання до середніх, рільничих і робітничих шкіл дітей з початком шк. р. 1919/1920 // Вісник Державного Секретаріату освіти і віросповідань. – Ч. 2. – 1 травня 1919. – С. 33–34.
8. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі науки єврейської мови і єврейської історії в середніх школах західної області Української Народної Республіки // Вісник Державного Секретаріату освіти і віросповідань. – Ч. 1. – 1 квітня 1919. – С. 23–24.
9. Заряджене Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі тимчасових змін научних плянів // Вісник Державного Секретаріату освіти і віросповідань. – Ч. 1. – 1 березня 1919. – С. 8–10.
10. З'їзд народного учительства Зах. України // Република. – 5 лютого 1919.
11. З'їзд учителів середніх шкіл З.О.У.Н.Р. // Република. – 26 березня 1919.
12. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 712 с.
13. Проект єдиної школи на Україні. Основна школа. – Кам'янець-Подільський: Дністер, 1919. – Кн. 1. – 120 с.
14. Ротар Н. Ю. Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917–1920 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07. 00. 01 "Історія України" / Н. Ю. Ротар. – Чернівці, 1996. – 20 с.
15. Русова С. До культурного об'єднання з Галичиною С. Русова // Република. – 20 квітня 1919.
16. Сірополко С. Завдання нової школи / С. Сірополко // Република. – 10 травня 1919.
17. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ: Плай, 1994. – 142 с.
18. Ясінчук Л. 50 літ "Рідної школи" 1881–1939 / Л. Ясінчук. – Львів: Накладом Товариства "Рідна школа", 1931. – 267 с.

Лилия Шологон

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЗАПАДНО-УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ (1918–1919 ГГ.)

В статье освещено деятельность государственных органов власти Западно-Украинской Народной Республики в образовательной сфере. Проанализировано законодательство об организации учебного процесса и социальной защищенности педагогов, показано работу начальных школ и гимназий, роль учителей в процессе реформирования образования в новообразованном государстве.

Ключевые слова: Государственный секретариат образования и религии, закон, инструкция, народные школы, гимназия.

Liliya Shologon

EDUCATIONAL PROCESSES IN THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1918–1919)

In the article displaying the activities state government bodies West Ukrainian People's Republic in education sphere. The author analyses legislation about organization system of education and social protection of teacher's, exposing the works of primary schools, gymnasiums, role teachers in process reformation education in country.

Key words: State Secretariat education and religion, law, instruction, people's schools, gymnasiums.